

УДК 811.512.161'06'373'25-26 : 82-31=161.1=161.2

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ СУЧАСНОЇ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ НА ОСНОВІ РОСІЙСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДІВ РОМАНУ ОРХАНА ПАМУКА “СНІГ”

Євгенія Оленікова

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут філології, кафедра тюркології,
бульв. Тараса Шевченка, 14, Київ, Україна, 01601,
тел.: (044) 239 31 57, e-mail: philolog@univ.kiev.ua*

Розглянуто систему безеквівалентної лексики сучасної турецької мови на основі українського та російського перекладів роману Орхана Памука “Сніг”, її різноманітні класифікації, зокрема класифікацію С. Влахова та С. Флоріна, В. Виноградова, Л. Бархударова. Виділено прийоми перекладу безеквівалентної лексики сучасної турецької мови.

Ключові слова: безеквівалентна лексика, переклад, реалія, екзотизм, варваризм, лакуна, транслітерація, транскрипція, калькування, гіпонімічний, гіперонімічний переклад, адаптація.

*При перекладі слід зачіпати неперекладне,
тільки тоді можна зрозуміти інший народ, іншу мову.*

Й.-В. Гете

Переклад має довгу історію, яка розпочалася в ті часи, коли виникла потреба у людях, які володіли б декількома мовами і могли б бути посередниками при спілкуванні різних мовних спільнот. Проте у якості самостійної науки переклад сформувався лише на початку ХХ ст. В умовах поглиблення та розширення міжнародних зв'язків та обміну інформацією перекладознавство отримало можливість швидко розвиватися.

Кожна країна, будь-який народ, всяка місцевість мають притаманні лише їм умови розвитку, які виступають їхніми характерними рисами, надаючи їм щось особливе, незвичайне, неповторне. Кожна мова містить у своєму лексичному складі слова, які належать до національної лексики, не маючи ані аналогів, ані еквівалентів в інших мовах. Такі слова або словосполучення називають безеквівалентною лексикою.

Переклад безеквівалентної лексики – це частина великої і важливої проблеми передачі національної та історичної самобутності нації, яка сягає самого зародження теорії перекладу як самостійної дисципліни. Безеквівалентна лексика належить до найменш вивчених лінгвістичних одиниць [3, с. 106], а тому її переклад завжди становить неабияку складність.

Поняття перекладу як терміна є полісемантичним, його найбільш розповсюджене значення пов'язує із процесом передачі значення або змісту слова, групи слів, речення або уривку з мови оригіналу на мову перекладу. Поняття “переклад” можна визначити так: заміна текстового матеріалу однієї мови (мови оригіналу) еквівалентним текстовим матеріалом іншої мови (мови перекладу) [10, с. 10].

Процес перекладу охоплює вміння знаходити індивідуальні, одиничні, “не передбачені” теорією перекладу відповідники, що є творчим характером перекладацької діяльності [1, с. 5].

Кожен перекладач ставить перед собою мету – досягнення адекватності. Адекватність – це вичерпна передача смислового змісту оригіналу і повна функціонально-стилістична відповідність йому. Безумовно, найвищою майстерністю перекладача вважають досягнення тотожності змісту оригіналу та перекладу [7, с. 25]. Вирішальну роль для перекладу відіграє факт, що різні мови мають одиниці, які відрізняються в плані вираження, тобто за формою, але співпадають у плані змісту. Тобто, перекладом називається процес перетворення мовного твору однією мовою в мовний твір іншою мовою зі збереженням незмінного плану змісту. У разі міжмовних перетворень неминучі втрати, тобто наявна неповна передача значень у тексті оригіналу. Звідси випливає, що текст перекладу ніколи не може бути повним та абсолютним еквівалентом тексту оригіналу, завдання перекладача полягає в тому, щоб зробити цю еквівалентність найбільш повною, тобто намагатися зводити втрати до мінімуму [1, с. 10–11].

Під поняттям еквівалентності перекладу розуміють передачу в перекладі змісту оригіналу, який розглядається як сукупність інформації, що міститься в тексті, включаючи емотивні, стилістичні, образні, естетичні функції мовних одиниць. Отже, еквівалентність – поняття ширше, ніж “точність перекладу”, під яким зазвичай розуміють лише збереження “предметно-логічного змісту” оригіналу.

Адекватний переклад є за означенням еквівалентним, хоча ступінь смислової спільності між оригіналом та перекладом може бути різним. Найповніша еквівалентність (на рівні мовних знаків) означає максимально можливу наближеність змісту різномовних текстів. Еквівалентний переклад не завжди вважатиметься адекватним, через те, що він буде лише задовольняти вимогу смислової наближеності до оригіналу [10, с. 19].

Як відомо, у системі значень мови кожного народу відбиті результати досвіду людини, а саме – пізнання людиною об'єктивно існуючої дійсності. Саме через відмінні умови життя, клімату, історію, культурні цінності, традиції та звичаї, у кожній мові виникають такі одиниці, що позначають явища та процеси, властиві лише побуту та способу життя кожного конкретного народу. Вони можуть мати свої відповідники, аналоги у близьких чи далеких народів, а можуть взагалі не мати таких. Ось чому до труднощів перекладу відносять переклад безеквівалентної лексики. Проте такі семантичні невідповідності не можуть слугувати нездоланим бар'єром для перекладу, тобто наявні труднощі не означають, що їх значення безеквівалентної лексики не може бути передане в перекладі або що вона перекладається з меншою точністю, ніж одиниці, що мають прямі відповідники [1, с. 16]. Яскраво це можна продемонструвати на матеріалі словникового складу трьох різних мов, у цьому випадку, на матеріалі

російського та українського перекладу роману турецького письменника Орхана Памука “Сніг”.

Хоча носіями референційних значень виступають не лише слова, найзручніше брати саме слово як одиницю співставлення під час порівняння семантичних одиниць різних мов.

“Слова, що слугують для вираження понять, є відсутніми в іншій культурі та мові, слова, що відносяться до особливих культурних елементів, тобто до культурних елементів, що характерні лише для культури А і відсутні в культурі Б, а також слова, які не мають перекладу на іншу мову одним словом, не мають еквівалентів за межами мови, до якої вони належать” [4, с. 53]. Переклад такої лексики є складним, бо часто виникає неможливість знайти відповідне слово оригіналу, але це не означає, що вона є неперекладною. Це трапляється тоді, коли слово-оригінал означає місцеве явище, якому не існує відповідника у мові перекладу. Наведемо приклади: *Kars, Erzurum, Istanbul, Ankara, Horasan* – Карс, Ерзурум, Стамбул, Анкара, Хорасан – назви турецьких міст; *türbancı kız* – дівчина в тюрбані – дівчина-мусульманка, яка ходить з покритою головою через релігійні погляди [13, с. 4, 7, 20].

Безеквівалентна лексика відображає національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні, називає такі поняття та явища у сфері певної культури, які не властиві культурам інших народів, виступає складовою образності тексту, створює емоційно-експресивний підтекст, пов’язаний з етнічним компонентом значення.

Безеквівалентна лексика наявна в кожній мові. М. Кочерган вважає, що безеквівалентна лексика переважно становить не більше 6–7% загальної кількості активно вживаних слів [9, с. 171–172].

Критеріями виокремлення такої лексики можуть бути: **1) семантичний** (за яким враховується значення слів); **2) граматичний** (показовий насамперед щодо одиниць, які мають певні формальні показники); **3) функціонально-стилістичний** (безеквівалентна лексика може виконувати в тексті функції створення національного колориту, інтимізації тощо, у композиції поетичного тексту безеквівалентна лексика стає своєрідною смисловою домінантою (сильною позицією), впливає на зміст усього твору).

Безеквівалентну лексику можна **визначати** за допомогою таких прийомів: **1) переклад** (безеквівалентна як національно маркована лексика належить до групи, що не має відповідників у інших мовах); **2) експеримент** (наприклад, під час проведення психолінгвістичного експерименту до поля слів-реакцій на певне слово-стимул потрапляють одиниці, що мають національно-культурні елементи значень).

Кількість безеквівалентної лексики у тексті залежить від авторського стилю, змісту самого твору, часу його створення та багатьох інших чинників.

У процесі розгляду явища безеквівалентності мовознавці намагаються, як уже зазначалося, відмежувати його від інших, або, порівнюючи з поняттями “лакуна”, “реалія”, “фонова лексика”, “екзотизм”, “варваризм”, “колорит”, “національно маркована лексика”, “етнографізм”, “локалізм” та інші, дати визначення безеквівалентної лексики.

Явище безеквівалентності має багато спільних рис і з лакунарністю. Дослідники вважають, що безеквівалентна лексика – це лексична лакуна (у бінарному зіставленні з

певною мовою). Про безеквівалентні лексичні одиниці можна говорити як про лексичні лакуни в міжмовному порівнянні, коли постає проблема трансформації. Але все-таки між цими поняттями існують істотні відмінності: безеквівалентна лексика визначається у межах кількох (двох) мов, лакуни можуть бути в окремій мові через відсутність однослівної номінації певного поняття, наприклад, турецькі лексеми *kızkardeş* – молодша сестра, *ağabey* – старший брат не мають однослівних відповідників в українській мові.

Цінність безеквівалентної лексики полягає в її безмежному лінгвокультурному потенціалі. Н. Миропольська зазначає, що неможливо уявити процес оволодіння мовою без паралельного засвоєння соціального і культурного надбання народу – носія мови. Мова і культура – два явища, зв'язок між якими опосередкований людиною – носієм певної мови, певної культури [12, с. 95–96].

Яскравіше зв'язок між мовою і культурою виявляється у реаліях. Безеквівалентна лексика може охоплювати слова-реалії, які позначають, головню, у текстах, предмети матеріальної культури, що виступають основними для номінативного значення слова.

У перекладознавчих працях слово “реалія” як термін з'явилося у 40-х роках. Уперше його вжив відомий фахівець А. Федоров у праці “О художественном переводе” (1953).

У 1952 році Л. Соболев уперше дав визначення терміна “реалія” як лексичної одиниці: “Терміном «реалії» позначають побутові і специфічно національні слова й звороти, що не мають еквівалентів у побуті, а отже, і в мовах інших народів” [8, с. 24].

Лінгвістичну суть реалій найглибше, на наш погляд, вивчив іспаніст В. Виноградов у своїй докторській дисертації “Лексические вопросы художественной прозы” (1975). Серед дослідників реалій в аспекті лінгвокраєзнавства треба назвати Є. Верещагіна, В. Костомарова, які є авторами лінгвокраєзнавчої теорії слова.

Під час типологічного вивчення мов активно використовується термін “екзотизм”. Якщо безеквівалентна лексика – це нечисельні одиниці мови, що не мають в іншій мові дослівного еквівалента, а їхнє значення передається як фразові найменування або словосполучення, то екзотизми – це безеквівалентна лексика, запозичена іншою мовою. Схожі за функціями також варваризми. Екзотизми – слова і вирази, які засвоєні з інших мов, тому в їх семантиці відображено поняття чужої етнокультури. Варваризми – іншомовні слова або вирази, які повністю не засвоєні мовою, а відображають особливості семантики іншої мови. Вони можуть зберігатися на письмі чужомовну графічну передачу, а при вимові наближатися до мови першоджерела.

Специфіка безеквівалентної лексики полягає в її: **1) семантиці** (безеквівалентна лексика належить до національно маркованої лексики сучасної турецької мови. У структурі лексичного значення безеквівалентних одиниць завжди наявна сема “національне” (етнічне, фольклорне, символічне)); **2) конотації** (семантика безеквівалентної лексеми поширюється на контекст (сислове оточення) цієї одиниці у тканині тексту та весь смисл-зміст твору. Безеквівалентна лексика сприяє створенню етнічної картини світу; **3) функціонуванні** (в ієрархії смислу тексту безеквівалентна лексика виконує функцію домінанти); **4) іншомовних лексичних відповідниках** (поява безеквівалентної лексики

у тексті наштовхує реципієнта на розуміння етнокультурної належності твору. Текст починає функціонувати так, як феномен на межі двох культур).

Питанням класифікації безеквівалентної лексики різних мов займалася велика кількість учених. Зрозуміло, що не досягнувши консенсусу в питанні визначення поняття безеквівалентної лексики, досить складною проблемою постає і її класифікація.

Л. Бархударов виділив такі групи слів, які ми пропонуємо розглянути на прикладах з роману Орхана Памука “Сніг”:

1) Власні назви, географічні назви, назви установ, організацій, газет, пароплавів і т. д., які не мають постійних відповідників у лексиконі іншої мови: *Kerim Alakuşoğlu*, *Ka* – Керім Алакушоґлу, *Ka* (головний герой роману, *İpek* – Іпек (кохана *Ka*), *Taner* – Танер – герой, друг *Ka*, *Muhtar* – Мухтар, колишній чоловік Іпек, *Kasım Bey* – Касим-бей (помічник начальника управління безпеки), *Haliipaşa Caddesi* – вулиця Халіпаші, *Atatürk Caddesi* – проспект Ататюрка, *Cumhuriyet Oteli* – готель “Республіка”, *Nişantaşı* – махалле Нішанташі (престижний комерційний квартал у центрі Стамбула).

2) Так звані **реалії**, тобто слова, що позначають предмети, поняття та ситуації, які не існують у практичному досвіді людей, котрі розмовляють іншою мовою. Сюди дослідник відносить слова, які позначають різного роду предмети матеріальної та духовної культури, що властиві тільки цьому народові, наприклад, назви страв національної кухні: *cevizli ayçörek* – чурек у формі півмісяця, зверху притрушений горіхами, *gözleme* – мучний виріб, млинець з різним начинням, *sütlac* – сютлач (солодка страва з молока, цукру та рису), *rakı* – раки (анісова горілка); види народного вбрання та взуття: *fes* – феска (чоловічий головний убір, поширений до реформ Ататюрка), *çarşaf* – чорний чаршаф (жіночий закритий одяг); народних танців, видів усної народної творчості: *türkü* – тюркю, народна пісня, *halay* – халай, народний танок, який виконують під акомпанемент зурни (музичний інструмент) і т. д.

Щодо цієї групи безеквівалентної лексики, варто звернутися до класифікації В. Виноградова, який виділив такі підгрупи:

а) побутові реалії: житло, майно: *gecekondu* – геджекконду (халупа), *konak* – особняк; одяг, головні убори: *fes* – феска, *çarşaf* – чорний чаршаф, *türban* – тюрбан; їжа, напої: *cevizli çörek* – чурек з горіхами, *pekmez* – бекмес (виварений до густоти меду виноградний сік); види праці та занять; грошові знаки, одиниці міри (приклади): *akçe* – акче (грошова одиниця Османської імперії), *lira* – ліра (турецька грошова одиниця), *kuruş* – куруш (сота частина турецької ліри); музичні інструменти, народні танці та пісні, виконавці: *saz* – саз (східний музичний інструмент), *zurna* – зурна (духовий інструмент); звертання: *beyefendi* – бей-ефенді, *hanım*, *hanımefendi* – пані, *bey* – пане.

б) етнографічні та міфологічні реалії: етнічні та соціальні спільноти і їх представники: *Acemler* – перси, *Moğollar* – монголи, *Kürtler* – курди, *Türkler* – турки, *Azeri* – азербайджанець, *Karapapak* – карапapak, *Kürtlük* – курдство, *Türkmenler* – туркмени, *Almanlar* – німці; божества, казкові створіння, легендарні місця: *cin* – джин, *dev* – див, злий дух, *Karagöz* – Карагьоз, персонаж Театру тіней, *Hacivat* – Хадживат, персонаж Театру тіней;

в) реалії світу природи: тварини; рослини; ландшафт, пейзаж;

г) реалії державно-адміністративного устрою та суспільного життя (актуальні

та історичні): адміністративні одиниці та державні інститути: *valilik* – вілайет, *belediye başkanı*, *vali muavini* – мер, помічник валі, *Ankara'da Devlet İstatistik Enstitüsü* – Державний інститут статистики в Анкарі; громадські організації, партії та ін., їх функціонери та учасники: *PKK* – Робітничая Партія Курдистану, *Halk Partisi* – Народна Партія; промислові та аграрні підприємства, торговельні заклади; основні військові та поліцейські підрозділи і чини: *Emniyet* – служба безпеки, *paşa* – паша, *MİT (Milli İstihbarat Teşkilatı)* – НРО (Національна розвідувальна організація); цивільні посади та професії, титули та звання: *garson* – гарсон (офіціант), *paşa* – паша (найвище військове та цивільне звання в Османській імперії).

д) ономастичні реалії. Щодо цього розділу, то дослідник зазначає, що в літературних творах та інших текстах трапляється немало реальних та вигаданих власних назв. Отже, власні назви сприяють збереженню в перекладі національного колориту оригіналу. Наступні:

- антропоніми, які можуть називати загальні імена та прізвища, а також імена та прізвища відомих суспільних діячів, воєначальників, літераторів, художників, артистів, спортсменів та інших знаменитостей, які часто вимагають особливих коментарів у перекладах;

- топоніми. Склад топонімів будь-якої мови майже неможливо поррахувати, і тому він неоднорідний. У перекладознавстві назви реальних географічних об'єктів доцільно було б поділити на дві групи: звичайні та меморіативні топоніми. Другі містять у собі, крім вказання на геооб'єкт додаткову змістову інформацію, важливу для перекладача.

- імена літературних героїв. У художніх текстах постійно зустрічаються згадки про персонажів інших творів літератури. У перекладах зазначені імена зазвичай коментуються: *İpek* – Іпек – імя героїні, з турецької також перекладається як “шовк”, *Lacivert* – Ладжіверт, у зносці зазначено: Ладжіверт – з турецької блакитний, *Hicran* – Хіджран – ім'я дівчини, проте в турецькій мові має значення “розлука, душевна рана”, що і було пояснено у зносках.

- назви компаній, музеїв, театрів, палаців, ресторанів, магазинів, пляжів, аеропортів і т. д. Усі ці імена містять певні країнознавчі відомості, які повинен знати перекладач для правильного розуміння і відтворення тексту.

е) асоціативні реалії: вегетативні символи; аніمالістичні символи; кольорова символіка; фольклорні, історичні та літературно-книжкові алюзії, в яких містяться натяки на спосіб життя, поведінку, риси характеру, вчинки і т. д. історичних, фольклорних та літературних героїв, на історичні події, міфи, перекази, літературні твори: в романі Орхана Памука є два герої одного з яких звать *Necip* – “благородний”, а іншого *Fazıl* – “добродійний”, проте вони несуть і посилання на відомого турецького письменника модерніста Неджіпа Фазила Кисакюрека, який став одним з лідерів та ідеологів ісламістського руху Туреччини другої половини ХХ століття [13, с. 117]; мовні алюзії, які містять натяк на який-небудь фразеологізм, прислів'я, приказку, крилатий вираз, ходячий вислів [5, с. 54–58, 60].

3) Лексичні одиниці, які можна назвати **випадковими лакунами**. Дослідник Л. Бархударов має на увазі ті одиниці словника однієї з мов, яким через певні причини (не завжди зрозумілі) немає відповідників у лексичному складі (у вигляді слів

або стійких словосполучень) іншої мови. Наприклад, у словнику турецької мови не існує одиниці на позначення слова *доба*, а тому це поняття доводиться передавати турецькою мовою описово: *yirmi dört saat*, якщо ж підкреслюється неперервність дії, цілодобовість дії, то виражається словосполученням: *gece gündüz*. Ми не розглядали цей пласт лексики, оскільки він є дуже широким, а тому потребує особливої уваги.

У деяких випадках відсутність еквівалентів такого роду лексики в одній із мов може знайти собі культурно-історичне або соціальне пояснення. Проте у більшості випадків знайти раціональне пояснення відсутності слова з певним значенням в одній мові та його існуванню в іншій не вдається, а тому дослідник вважає необхідним, як і взагалі при змалюванні відмінностей між двома мовами, посилатися на “національну самобутність” складу тієї чи іншої мови, не намагаючись визначити конкретні причини існування чи відсутності саме цієї, а не іншої одиниці в цій мові.

Дослідник Л. Соболев вважає так: “якщо говорити про неперекладність, то саме реалії переважно і неможливо перекласти”. Проте стосовно словникового перекладу зазначено наступне: “немає такого слова, яке не могло би бути перекладеним на іншу мову, принаймні описово, тобто поширеним сполученням слів цієї мови”, а контекстуальний переклад має таку характеристику: “те, що неможливо у відношенні окремого елементу, можливо у відношенні складного цілого”. Отже, ми вважаємо, що питання зводиться не до того, чи можливо чи неможливо перекласти безеквівалентну лексику, а до того, як її перекласти [14, с. 275].

Основних труднощів передачі безеквівалентної лексики під час перекладу є дві: 1) відсутність у мові перекладу відповідників (еквівалентів, аналогів) через відсутність у носіїв цієї мови позначуваного реалією об’єкта (референта); 2) необхідність, поряд із предметним значенням (семантикою) безеквівалентної лексики, передати і колорит (конотацію) – її національне та історичне забарвлення [15, с. 125].

Дослідники виділяють різні способи перекладу безеквівалентної лексики. Наприклад, Л. Бархударов пропонує такі: перекладацька транслітерація та транскрипція, калькування, описовий або пояснювальний переклад, наближений переклад, трансформаційний переклад. Інший учений-іспаніст В. Виноградов, розглядаючи слова-реалії, виділив такі способи їх перекладу: транскрипція або транслітерація, гіпо-гіпернімічний переклад, уподібнення, перифрастичний переклад та калькування. Дещо відмінну думку мають С. Влахов та С. Флорін, розрізняючи транскрипцію або транслітерацію, переклад реалії, або її заміна: у межах цього способу також виокремлено введення неологізму, до якого входять калька, напівкалька, освоєння, семантичний неологізм; заміну реалії реаліями мови перекладу, приблизний переклад реалій (родо-видова заміна, функціональний аналог, опис, пояснення, тлумачення), а також контекстуальний переклад.

Розглянувши різноманітні класифікації способів перекладу безеквівалентної лексики пропонуємо виділити вісім наступних прийомів перекладу безеквівалентної лексики в романі Орхана Памука “Сніг”:

1. Транскрипція або транслітерація. У процесі транслітерації графічну форму слова вихідної мови передають засобами мови перекладу, тоді як при транскрипції – його звукову форму [1, с. 96–106]. Ці способи використовуються при перекладі

географічних назв: *Kars* – Карс, *Erzurum* – Ерзурум, *Horasan* – Хорасан, *Batman* – Батман – однаково звучить і в українському і в російському перекладах; імена героїв роману: *Kerim Alakuşoğlu*, *Ka* – Керім Алакушуоглу – Керим Алакушуоглу – ім'я головного героя, *Taner* – Танер – стамбульський друг Ка; *İpek* – Іпек – Іпек – головна героїня, *Muhtar* – Мухтар, колишній чоловік Іпек, *Serdar Bey* – Сердар-бей, *Kasım Bey* – Касим-бей – Касым-бей, *Teslime* – Тесліме – Тесліме – ім'я дівчини, яка скоїла самогубство. Однією з основних переваг транскрипції або транслітерації як прийому є максимальна стислість. Варто зазначити, що цей спосіб необхідно використовувати обережно, оскільки в деяких випадках передача колориту, який не є основною метою, може відтіснити на другий план передачу смислового змісту реалії, не виконавши цим комунікативне завдання перекладу.

2. Гіпонімічний або гіперонімічний переклад. Для цього способу перекладу характерне встановлення відношення еквівалентності між словом оригіналу, яке передає видове поняття-реалію, а також словом у мові перекладу, яке називає відповідне родові поняття і навпаки [5, с. 61–84]. Наприклад: *kasabacık* – містечко, городок; лексема *kasaba* в турецькій мові має наближене значення до нашого села, або селища міського типу, проте український перекладач вжив слово “містечко”, яке все ж таки виступає родовим поняттям до турецького *kasaba*; *dere* – річка, река: переклад є родовим поняттям до видового *dere*, оскільки дана лексема в турецькій мові означає “річка, що пересихає влітку”, а переклад є узагальнюючим.

3. Уподібнення. Відмінність між цим способом і попереднім лише в тому, що уподібнені слова називають поняття супідрядні відносно до родового поняття, а не підрядне і підпорядковувальне поняття [5, с. 61–84]. Наприклад: *paşa konakları*, *hamamlar* – особняки пашів (також перекладач вживає лексему генерал), лазні, особняки пашей, бані, ці турецькі лексеми мають відмінне значення, а саме: турецьке *paşa* є вищим не тільки військовим, а також і цивільним званням часів Османської імперії, *konak* частіше означає місце ночівлі, аніж особняк, а традиційний *hamam* не є відповідником до російських бань чи то римських терм, які для кращого розуміння перекладають словом “баня”.

4. Перифрастичний (описовий) переклад. Цей спосіб передачі безеквівалентної лексики полягає в розкритті значення лексичної одиниці вихідної мови за допомогою розгорнутих словосполучень, які розкривають суттєві ознаки явища, яке позначається цією лексичною одиницею, тобто за допомогою її дефініції (визначення) на мову перекладу [1, с. 96–106]. Наприклад: *Atatürk Caddesi* – проспект Ататюрка, у перекладі використано спосіб напівкальки разом з описовим, оскільки в зносі російського перекладу ми бачимо тлумачення історичої постаті Мустафи Кемалю Ататюрка: Мустафа Кемаль Ататюрк, засновник і перший президент (1923–1938) Турецької Республіки (переклад з російської Оленікової Євгенії); *gecekondu mahalleleri* – квартали, збудовані збитими за ніч халупами; квартали “гедже конду”: російський переклад напівкалька зі зноскою: найбільшні квартали турецьких міст, дослівно – “халупи, незаконно збудовані за ніч” (переклад з російської Оленікової Євгенії); “*türbancı kız*” – послідовниця ісламу в тюрбані – закриваючася дівушка, “дівушка с покритою головою”: знову ж таки в російському перекладі є зноска до описового перекладу: за традицією в мусуль-

манських країнах, зокрема на сході Туреччини, дівчата носять хустку, пов'язану на голові у формі тюрбана (переклад з російської Оленікової Євгенії); *Halk Partisi* – Народна Партія – переклад напівкалька зі зноскою: Народна партія – заснована 1923 року Мустафою Кемалем Ататюрком, першим президентом Турецької Республіки, з 1924 року – Народно-республіканська партія; те саме і в російському перекладі: Народная партия з ідентичною зноскою; *çarşaf* – чорний чаршаф, чорний чаршаф: переклад напівкалька з поясненням: чаршаф – різновид чадри, легкого покривала, яким жінки-мусульманки запинаються з голови до ніг.

5. Створення нового або складного слова:

а) калькування. Цей прийом полягає в передачі безеквівалентної лексики вихідної мови за допомогою заміни її складових частин – морфем чи слів (у випадку зі стійкими словосполученнями) їх прямими лексичними відповідниками в мові перекладу [1, с. 96–106]. Наприклад: *Serhat Şehir Gazetesi* – Газета прикордонного міста; городская газета “Граница”; *Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusyası* – Держава Османів та царська Росія, Османская и Российская империи; *Acemler* – перси, персы; – персы; *Rumlar* – византийские греки, греки; *Yılmaz şirketi* – компанія “Безстрашшя”, компанія “Йылмаз”.

б) напівкалькування. Сюди належать часткові запозичення, нові слова або стійкі словосполучення, але які складаються частково зі свого власного матеріалу, а частково з матеріалу іншомовного слова. Розглянемо детальніше на прикладах з роману: *Halitpaşa Caddesi* – вулиця Халіт-паші, *Cumhuriyet Oteli* – готель “Республіка”, *Karpalas Oteli* – готель “Карпалас”, *Osmanlı yapıları* – османські споруди, османские здания.

в) створення неологізму: *Yeşilyurt Lokantası* – ресторан “Зеленокрай”.

6. Адаптація (освоєння). У цьому випадку безеквівалентній лексемі надається вигляд рідного слова: *çayhane* – чайхана, *Gürcistan*, *Tebriz*, *Kafkaslar ve Tiflis* – Грузія, Тебриз, Кавказ, Тбілісі; Грузия, Тебриз, Кавказ и Тифлис; *Azeri, Kürt, Terekem* – азербайджанець, курд, терекем; азербайджанець, курд, туркмен; *Ardahan* – Ардаган (уподібнення до української мови); *Mahmut* – Махмуд (одзвінчення глухої приголосної турецької мови відповідно до української та російської перекладацької традиції).

7. Контекстуальний переклад. Цей спосіб перекладу протистоїть терміну “словниковий переклад”, вказуючи таким способом, на відповідності, які слово може мати в контексті на відміну від запропонованого у словнику [6, с. 96–105]: *hoca* – учитель, преподаватель, *mürit* – последователь (учень шейха).

8. Переклад прецизійних слів. Прецизійні слова можуть представляти національні реалії, які становлять природну і невід’ємну частину дійсності і мови, яку вивчають. До національних реалій відносяться назви провінцій, районів, історичних пам’яток, окремих будівель, визначних пам’яток, які відомі всім культурним людям цієї країни [11, с. 197]. У Туреччині такими національними реаліями є: назви адміністративних одиниць: *il* – іль, відповідає губернії; *ilçe* – ільче, відповідає українському чи російському району, *vilayet* – ейалет, вілайет, відповідає колишній губернії на території Царської Росії; *valilik* – вілайет, резиденція губернатора або посада губернатора; назви посад: *belediye başkanı* – мер, *vali muavini* – помічник валі, *vali* – валі, губернатор; назви історичних районів, кварталів: *Nişantaşı* – Нишанташы, махалле Нишанташі (діловий квартал у Стамбулі), *BeYOğlu* – Бейоглу – культурний квартал у Стамбулі, *Arnavutköy*

– Арнавуткой – район у європейській частині Стамбула, на березі Босфору; те ж саме спостерігаємо в російському перекладі: Арнавут-кьой – колишнє містечко на європейському березі Стамбула, нині один із районів Стамбула (переклад з російської Оленікової Євгенії); *Bayrampaşa* – квартал Байрам-паші, квартал Байрам-паши, *Atatürk Mahallesi* – квартал Ататюрка.

Отже, розглянувши класифікації способів перекладу безеквівалентної лексики відомих дослідників В. Виноградова, С. Влахова та С. Флоріна, Л. Бархударова, ми виділили способи перекладу безеквівалентної лексики, які є найбільш прийнятними для перекладознавства сучасної турецької мови.

Проаналізувавши обсяг безеквівалентної лексики сучасної турецької мови на основі російського та українського перекладів роману Орхана Памука “Сніг”, можна зробити висновок, що кількість вищезазначеної лексики відносно української та російської мови вражаюча. Це явище цілком логічне, оскільки, незважаючи на географічну близькість наших держав, культура, історичне минуле, вплив інших народів, національна кухня, релігія та традиції сильно відрізняються.

Було виділено вісім таких прийомів: транскрипція або транслітерація, гіпо- або гіперонімічний переклад, уподібнення, перифрастичний або описовий, створення нового або складного слова, в якому виділено способи калькування, напівкалькування і створення авторського неологізму; прийом адаптації або освоєння, контекстуальний переклад та переклад прецизійних слів. Щодо частотності застосування кожного з прийомів, то можна з упевненістю зазначити, що найбільш уживаними є способи транскрипції або транслітерації, а також описовий або перифрастичний спосіб. І це є цілком логічно, оскільки в перекладацькій традиції найпростішими, а тому і найбільш розповсюдженими способами перекладу безеквівалентної лексики є саме два вищезазначених. На другому місці за частотністю є гіпонімічний або гіперонімічний способи, уподібнення, а також створення нових чи складних слів (калькування, напівкалькування). На нашу думку, ці способи займають другу позицію через географічну близькість наших культур, що впливає на їхню взаємопроникність і запозичення певних слів на позначення тих самих або дуже схожих явищ і предметів. На останньому місці стоять контекстуальний переклад, переклад прецизійної лексики, оскільки ці способи є крайніми засобами при перекладі безеквівалентної лексики будь-якої мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бархударов Л. С.* Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. *Баскаков А. Н.* Большой турецко-русский словарь / А. Н. Баскаков. – М. : Живой язык, 2006. – 960 с.
3. *Бугулов И. Н.* Особенности передачи слов-реалий в переводах англоязычной литературы развивающихся стран / И. Н. Бугулов, О. Ф. Шевченко. – К., 1985.
4. *Верещагин Е. М.* Язык и культура : Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1976. – 248 с.
5. *Виноградов В. С.* Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) /

- В. С. Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
6. *Влахов С.* Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М., 1986.
 7. *Зорівчак Р. П.* Реалія та переклад / Р. П. Зорівчак. – Львів, 1989.
 8. *Комиссаров В. Н.* Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990.
 9. *Кочерган М. П.* Загальне мовознавство : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти / М. П. Кочерган. – К., 1999.
 10. *Куликов Г. И.* Страноведческие реалии немецкого языка / Г. И. Куликов, В. М. Мартиневский – Минск : Высшая школа, 1986. – 159 с.
 11. *Миньяр-Белоручев Р. К.* Теория и методы перевода / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М : Московский лицей, 1996.
 12. *Миропольська Н. Є.* Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика / Н. Є. Миропольська. – К., 2002. – 204 с.
 13. *Памук О.* Сніг : Роман / О. Памук ; пер. з тур. О. Б. Кульчинського; худож.-оформлювач О. Г. Жуков. – Харків : Фоліо, 2006. – 479 с.
 14. *Соболев Л. Н.* О переводе образа образом / Л. Н. Соболев // Вопросы художественного перевода. – М. : Советский писатель, 1955. – С. 270–290.
 15. *Шуман М.* Слова переводимые и слова непереводимые / М. Шуман // Мастерство перевода. – М., 1964. – С. 124–130.
 16. *Pamuk O. Kar / O. Pamuk – İstanbul : İletişim Yayıncılık A. Ş., 2002.*
 17. www.franklang.ru
 18. <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

*Стаття: надійшла до редакції 15.10.2010
прийнята до друку 15.11.2010*

THE TECHNIQUES OF TRANSLATION OF CONTEMPORARY TURKISH WORDS WITH NO DIRECT EQUIVALENTS IN OTHER LANGUAGES BASED ON THE UKRAINIAN AND RUSSIAN TRANSLATIONS OF THE NOVEL “SNOW” WRITTEN BY ORHAN PAMUK

Ievgeniia Olienikova

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Institute of Philology, Turkic languages department,
14, Taras Shevchenko Av., Kyiv, Ukraine,
tel: (044) 239 31 57, e-mail: philolog@univ.kiev.ua*

The system of contemporary Turkish words with no direct equivalents in other languages based on the Ukrainian and Russian translations of the novel “Snow” written by Orhan Pamuk was considered. There are a lot of different classifications of such kind of vocabulary, among them the most important are classifications by L. Barhudarov, S. Vlahov and S. Florin, V. Vinogradov. Translation techniques of contemporary Turkish words with no direct

equivalents in other languages are following: transcription, transliteration, generalization or particularization, naturalization, descriptive translation, calque, semicalque, making neologisms, assimilation, contextual translation and translation of precision words.

Key words: words with no direct equivalents in other languages, translation, actual, exotic, barbarism, lacuna, transcription, transliteration, generalization or particularization, naturalization.

СПОСОБЫ ПЕРЕВОДА БЕЗЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЛЕКСИКИ СОВРЕМЕННОГО ТУРЕЦКОГО ЯЗЫКА НА ОСНОВЕ РУССКОГО И УКРАИНСКОГО ПЕРЕВОДОВ РОМАНА ОРХАНА ПАМУКА “СНЕГ”

Евгения Оленикова

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут філології, кафедра тюркології,
бульв. Тараса Шевченка, 14, Київ, Україна, 01601,
тел.: (044) 239 31 57, e-mail: philolog@univ.kiev.ua*

Рассмотрена система безэквивалентной лексики современного турецкого языка на основе украинского и русского переводов романа Орхана Памука “Снег”, разные ее классификации, в частности классификацию С. Влахова и С. Флорина, В. Виноградова, Л. Бархударова. Выделены приемы перевода безэквивалентной лексики современного турецкого языка.

Ключевые слова: безэквивалентная лексика, перевод, реалия, экзотизм, варваризм, лакуна, транслитерация, транскрипция, калькирование, гипонимический, гиперонимический перевод, адаптация.